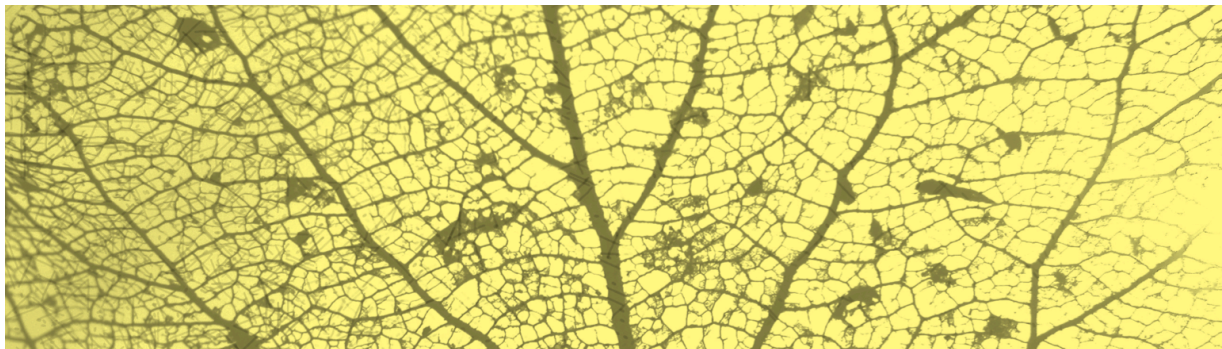

Innledningsartikkel til temanummer om *Barn og rom* av gjesteredaktør Ellen Beate Hansen Sandseter

Ellen Beate Hansen Sandseter: Førsteamanuensis, Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning, Norge. E-post: ebs@dmmh.no

I lys av utviklingen av barnehagens posisjon i det norske samfunnet og debatten om effekter av barnehagens fysiske miljø og organisering, dannet en gruppe tverrfaglige og tverrinstitusjonelle barnehageforskere i 2004 forskningsnettverket Barn og Rom. Nettverkets mål har vært å *"skape ny og forskningsbasert kunnskap om det fysiske miljøets betydning for barn, og samtidig være et forum for kunnskapsdeling, utvikling av felles forskningsprosjekter, formidling og publisering, samt internasjonalt samarbeid med andre aktører og forskningsgrupper"*. Forskningsnettverket opererer med en definisjon av "Barn og Rom" som i vid forstand omfatter hele det fysiske miljøet barn vokser opp i. Dette inkluderer ulike landskap, for eksempel byen og naturen, steder, bygninger, ute- og innerom, innredning, møbler, utstyr, installasjoner og lekeapparater. Likevel har nettverket hatt et særlig fokus på barnehagens fysiske miljø og dets betydning for barn, personalet og den pedagogiske virksomheten og hvordan miljøet forstås, organiseres, skapes og endres av personalet og barn i barnehagen.

I forskningsnettverkets beskrivelse av sine målsetninger skriver de at de vil:

- Generere ny forskningsbasert kunnskap om sammenhengen mellom de fysiske omgivelser og barns hverdagsliv generelt, og barnehagens fysiske miljø og institusjonens pedagogiske virksomhet spesielt.
- Generere kunnskap om det fysiske miljøet som er særlig relevant for barnehagens samfunnsmandat slik det er nedfelt i barnehageloven og rammeplanen.

- Skape kunnskap av høy praktisk relevans for både arkitekter, pedagoger, offentlige myndigheter og eiere; dette forutsetter et tverrfaglig samarbeid mellom alle involverte aktører i barnehagesektoren.
- Generere kunnskap om barns egne opplevelser, handlinger, erfaringer, læring og dannelse i forhold til deres fysiske miljø i barnehagen, og gjennom dette å ivareta et fokus på barns rett til medvirkning.
- Generere kunnskap om personalets egne opplevelser, handlinger, erfaringer, og pedagogiske praksis i barnehagens fysiske miljø.
- Utvikle kunnskap om hvordan bygg og landskap kan ivareta eller komme i konflikt med de ulike brukerbehovene.
- Medvirke til en reflektert og kritisk forståelse av den samfunnsmessige produksjonen av barnehagens rom og fysiske miljø.
- Sørge for at relevant kunnskap om det fysiske miljøet formidles, deles og implementeres sammen med interesserte aktører.

Forskningsnettverket har en sammensetning av medlemmer fra ulike utdannings- og forskningsinstitusjoner i ulike deler av landet og dekker fagdisipliner som for eksempel pedagogikk, geografi, arkitektur, drama, kunsthøgskole, fysisk fostring, psykologi, språkfag/norsk, naturfag, etikk, matematikk, bibliotekvitenskap og ergoterapi. Nettverket har en koordinatorgruppe, og det avholdes ett medlemsmøte per år i forbindelse med at det også avholdes en årlig konferanse for kunnskapsdeling og faglige diskusjoner.

Dette temanummeret er et resultat av noen av nettverksmedlemmenes arbeid de siste årene og presenterer en stor bredde både i metodisk tilnærming så vel som tematisk tilnærming til temaet "Barn og rom".

Barn og rom; forskning på ulike perspektiver om barnehagen, barna og rom

Barnehagen er et sted for barns danning. Danning er et komplekst begrep som involverer alle deler av barns utvikling og læring, blant annet utvikling av identitet, personlighet, kunnskap, kompetanse, spiritualitet m.m. Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver (Kunnskapsdepartementet, 2006/2011) og dens formålsparagraf vektlegger danning som grunnlaget for barns utvikling og at barnehagen har som oppgave å tilrettelegge for og støtte danning gjennom omsorg, lek og læring. Dette skal gjøres gjennom barnehagens hverdagslige aktiviteter og i relasjoner mellom barn-barn og barn-voksne i barnehagen. Disse aktivitetene og relasjonene vil likevel skje innenfor fysiske og strukturelle rammer. På den måten vil barnehagens fysiske, pedagogiske og sosiale miljøer utgjøre et rammeverk for barns omsorg, lek og læring og danning

Det er behov for forskningsbasert kunnskap om det fysiske miljøets spesifikke betydning i både formelle og uformelle læringssituasjoner og i utdanningsinstitusjoner (Borg, Kristiansen, & Backe-Hansen, 2008; Kampmann, 2006), og hvordan barnehagens fysiske miljø (rom i utvidet betydning), organisering og størrelse styrker arbeidet med å nå de pedagogiske målene i barnehagen, og hvordan det påvirker barns sosiale interaksjon, muligheter for å bygge vennskap, kommunikasjon, omsorg, følelse av trygghet, aktiviteter, lek og læring. Særlig gjelder dette mange av de nye og mer fleksibelt organiserte barnehagene som har blitt bygget de senere årene (Krogstad, Hansen, Høyland, & Moser, 2012).

Noen av de tidligere studiene som er gjort i en norsk barnehagekontekst og som har sett på nye organiseringsformer av barnehager antyder at dette er barnehager som i større grad imøtekommer behovene til de eldste barna i barnehagen, mens de yngste ser ut til å forsvinne litt i mengden

(Amundsen et al., 2007; Seland, 2009; Vassenden et al., 2011). I studien til Vassenden et al. (2011) fant man at barnehagens størrelse og organisering var avgjørende for barnehagekvaliteten. De små og tradisjonelle barnehagene hadde sterkt fokus på omsorg og skapte i stor grad stabile og trygge rammer for barna, mens de ofte også var preget av en tradisjonell og noe ureflektert pedagogikk hvor faglig fornying og nye impulser er en utfordring. I de større og ofte nye barnehagene fant Vassenden et al. at det var gode vilkår for ansattes faglige utviklingsmuligheter og felles faglige refleksjoner og diskusjoner blant personalet, men at en slik organiseringsform var krevende og kompleks og ofte medførte mindre stabilitet i relasjoner, samspillsituasjoner og mer uoversiktlige rammer for barn og personale.

I dette temanummeret er det spesielt to artikler som setter fokus på nye organiseringsformer av barnehager og hvordan dette kan påvirke barnehagehverdagen for barn og ansatte. I den første artikkelen *Structural conditions for children's play in kindergarten* har Marianne Torve Martinsen satt fokus på relasjonen mellom barnehagens organiseringsmodell og de strukturelle vilkårene for barns lek. Hun har gjennomført en større survey samt intervjuer blant styrere og pedagogiske ledere i 127 barnehager hvor data om både barnehagens strukturelle og organisatoriske rammer samt arbeidsmetoder, innhold i barnehagehverdagen (lek, måltider, aktiviteter) og relasjoner ble innhentet. Gjennom presentasjon av resultatene i denne undersøkelsen og drøfting av deres betydning fremhever Martinsen betydningen av at barnehagelærere har kunnskap om hvordan det fysiske miljøets utforming kan påvirke barns lek og læring.

Barnehagen er som nevnt en viktig del av barn hverdagsliv, men det er også et viktig sted for de ansatte som jobber der. Barnehageansatte skal både trives i barnehagen som et sted å være, men også ha gode rammer for å omsette de styringsverktøy de skal følge til pedagogisk praksis sammen med barna. I den andre artikkelen *Arkitektur og pedagogikk i motspill? – om betydningen av koherens mellom planlegging og etablering av nyere typer barnehagebygg* gjør Randi Evenstad og Aslaug A. Becher en casestudie av de prosessene som foregikk i forbindelse med nybygging av tre base/sonebarnehager i tre bydeler i Oslo. I denne artikkelen følger Evenstad og Becher disse tre barnehagene i en lengre prosess over tre år hvor det samles data både fra arkitekter og barnehagens fagledere/styrer gjennom kvalitative intervju og observasjoner. Studien gir en unik innsikt i prosessen rundt planleggingen og utformingen av barnehagene, med de intensjoner som lå til grunn for de valgene som ble gjort, og hvordan dette oppfattes og tas i bruk av det pedagogiske personalet når barnehagen står ferdig. Forfatterne problematiserer hvordan prosesser hvor personalet i for liten grad er informert om og medvirkende i å utforme arkitektoniske intensjoner og løsninger kan ha uheldige konsekvenser når de fysiske omgivelsene skal tas i bruk i pedagogisk arbeid, men gir også nyttig kunnskap om hvordan slike prosesser kan lykkes slik at arkitektur og pedagogikk er i samspill.

I spenningsfeltet mellom barns mulighet for medvirkning i deres egen barnehagehverdags innhold og aktiviteter (Kunnskapsdepartementet, 2006/2011) og ansattes fysiske og psykososiale arbeidsmiljø har forfatterne Maiken Marie Jordal og Kari Nyheim Solbrække i den tredje artikkelen, *Mellom idealer og praksis. En Latour-inspirert studie av barnehageprosjektet "Ergonomi og pedagogikk hånd i hånd – helse i hver bevegelse"*, undersøkt hvordan det fysiske miljøet i barnehagen kan forene idealer til det beste for både barn og voksne. Forfatterne av denne artikkelen har gjennom deltakende observasjoner i en nybygd barnehage sett nærmere på hvordan det fysiske miljøet tas i bruk av barnehagepersonalet gjennom handling. Forfatterne drøfter sine resultater i lys av Latours aktør-nettverksteori om forholdet mellom det materielle og det menneskelige, og viser hvordan orden og sikkerhet utgjør to diskurser som kan begrense idealet om å forene ansattes helse og barns selvhjelpenhet i en barnehagekontekst.

Som Jordal og Solbrækkes artikkel tydeliggjør er opplevelsen av rommets betydning for de som oppholder seg i og handler i det avhengig av både de fysiske strukturene og aktørene som interagerer med dem (Kirkeby, 2006; Latour, 2005). Omgivelsene er i så måte viktige for barn når de samspiller med og aktualiserer stedenes potensiale for lek og læring (Taylor & Kuo, 2006). Barn bygger sin relasjon til steder gjennom aktiviteter, sosial interaksjon og erfaring, og de uttrykker det både verbalt og ved kroppslig å ta i bruk miljøet. Stedet vil i et slikt perspektiv eksistere innenfor barnets fenomenologiske og kroppslige søken etter mening (Merleau-Ponty, 1962).

Den fjerde artikkelen i dette temanummeret, *En teoretisk utdyping av rom og materialitet som pedagogisk ressurs i barnehagen* av Solveig Nordtømme, tar nettopp tak i barns lekeerfaring i samspill med rom og materialitet i barnehagen i et fenomenologisk og aktør-nettverksteoretisk perspektiv. I denne artikkelen utforsker Nordtømme hvordan rom og materialiteter kan være pedagogiske ressurser med et bakteppe av de tre rom-metaforene *hovedrom* (pedagogisk planlagt og læringsorientert rom), *mellomrom* (det sanselig opplevde rommet – som gjerne skapes i leken) og *bakrom* (også et sanselig opplevd rom, men skjult fra de voksne i barnehagen). Gjennom eksempler av data fra et feltarbeid i barnehagen analyserer forfatteren hvordan disse ulike rommene kommer til uttrykk og bidrar som pedagogiske ressurser, og argumenterer for at rom og materialitet må sees i lys av en ontologisk forståelse hvor det er en gjensidighet mellom de fysiske omgivelsene og subjektene som handler i den.

Som nevnt fokuserer forskningsnettverket "Barn og rom" på en vid betydning av begrepet rom, hvor både natur, landskap og andre uteområder som lekeplasser inkluderes. Barns lek og meningsskaping i utemiljøer er også en viktig del av barnehagehverdagen (Fjørtoft, 2012; Moser & Martinsen, 2010; Wilhelm, 2013). I den femte artikkelen, *Hvilken innvirkning har barnehagens fysiske utemiljø på barns lek og de ansattes pedagogiske praksis i uterommet*, presenterer Trond Løge Hagen hvordan barn tar i bruk barnehagens utemiljø i lek og læring. Datainnsamlingen i studien er inspirert av The Mosaic Approach, en multimetodisk tilnærming hvor flere typer datamateriale med særlig fokus på å fange barns eget perspektiv kombineres. Gjennom å gi leseren innblikk i observasjoner av barns lek, guidede turer med barn, barnetegninger og intervjuer av både barn og pedagogisk leder, drøfter forfatteren hvordan barna tar i bruk barnehagens utemiljø i sin frie lek, men også hvordan de ansatte i barnehagen forholder seg til uteleken og hvordan man kan tilrettelegge for læring i utemiljøet. Et av kjennetegnene på barns lek i uteområdet i denne studien var at de tradisjonelle standardiserte lekeapparatene var mindre attraktive for barns frie lek enn de delene av uteområdet som bestod av naturlige elementer som trær, busker og kupert terreng.

At lek i naturmiljøer er positivt for barns utvikling og trivsel er dokumentert av flere forskere (Taylor & Kuo, 2006), og barn i barnehager foretrekker gjerne naturområder som lekemiljø fremfor standardiserte lekeplasser (Dyment & O'Connell, 2013; Lester & Maudsley, 2006). Barns lek i natur er gjenstand for ytterligere fokus i den sjettede artikkelen, *Klatring i trær og hyttebygging: om barns lek og lekesteder ute*, hvor Merete Lund Fasting inntar et fenomenologisk blikk på barns lek på natursteder. Selv om hennes empiriske materiale er innhentet gjennom observasjoner, gruppesamtaler og fotografier fra barn i skolealder (5. klasse), gir studien en verdifull innsikt i hva som karakteriserer barns lek på steder i natur. Fasting tar leseren med, gjennom sine nære observasjoner ("close observations") og sin fenomenologisk hermeneutiske tolkning av dem, inn i barns verden av lek når de klatrer i trær og bygger hytte i skogen. Hun drøfter hvordan leken på disse stedene er karakterisert ved en kompleks totalitet som ofte er basert på tidligere erfaringer fra stedet, stedets historie, og som preges av å være svært kroppslig og sosial men med lite verbal kommunikasjon.

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver (Kunnskapsdepartementet, 2006/2011) legger vekt på sju fagområder som skal vektlegges i arbeidet for og fremme barnas utvikling og læring i barnehagen. Barnehagens rom og materialitet vil stå sentralt i alle de sju fagområdene, men det er et

fagområde, *Antall, rom og form* (s. 48), som særskilt fokuserer på barns utforskning av rommet og utvikling av deres romforståelse. I den sjuende artikkelen, *På leit etter grunnlag for norske barnehagers matematikdidaktiske arbeid med romforståelse*, presenterer Line Ingjerd Rønning Føsker en systematisk gjennomgang av forskning om barns utvikling av romforståelse i barnehagekonteksten i løpet av 1995-2010. Forfatteren presenterer sentrale teorier om hvordan barn tilegner seg romforståelse og finner så, gjennom et systematisk litteratursøk, 16 forskningsarbeider som videre legges frem i artikkelen. I drøftingen av de identifiserte arbeidene gir forfatteren en oversikt over hva som preger den forskningen som foreligger og hva det trengs mer forskning om i fremtiden for å høyne kunnskapen om hvordan man kan jobbe med dette fagområdet i barnehagen.

Dette temanummeret har som mål å bidra til mer kunnskap om barn og rom i barnehagekonteksten, og til å kaste lys på betydningen det fysiske miljøet i barnehagen har for barn og ansatte som skal ta i bruk og oppholde seg i dette miljøet i flerfoldige timer hver dag året igjennom. Rammeplanen for barnehagen (Kunnskapsdepartementet, 2006/2011) legger vekt på det fysiske miljøet ute og inne som rammebetingelser for barns trivsel, opplevelser og læring:

Barnehagen skal ha arealer og utstyr nok til lek og varierte aktiviteter som fremmer bevegelsesglede, gir allsidig bevegelseserfaring, sanseerfaring og mulighet for læring og mestring [...] Barnehagens fysiske miljø skal utformes slik at alle barn får gode muligheter for å delta aktivt i lek og andre aktiviteter. I tilretteleggingen av det fysiske miljøet må det tas hensyn til at barn i ulike aldre og med ulikt ferdighetsnivå skal bruke de samme arealene (s. 22).

Samtidig er personalet i barnehagen og deres kompetanse om det fysiske miljøets betydning en nøkkelfaktor når rommets kvaliteter skal utnyttes i den pedagogiske hverdagen i barnehagen som institusjon (Moser, 2012), og dette skal balanseres med barns rett til medvirkning som også står sentralt i Rammeplanen. Det betyr at barns oppfatninger om det fysiske miljøet i barnehagen også må tas i betraktning, og at de får muligheter til å skape mening i det fysiske miljøet gjennom å organisere sin egen lek og aktivitet der (Krogstad et al., 2012; Seland, 2012). Det kan også bety at barns meninger om hvordan rom i barnehagen skal utformes og endres bør tas på alvor (Chancellor, 2005; Clark, 2010; Francis & Lorenzo, 2006; Hyvönen & Kangas, 2010). Det er et mål at dette temanummeret kan bidra i kunnskapen om hvordan man kan arbeide videre for å få til gode kunnskapsbaserte løsninger for barnehagens rom hvor både barns og ansattes opplevelser og meninger om rommenes utforming inkluderes. De barnehagene vi designer i dag vil forme barns hverdagsliv i mange år fremover. Dette understreker betydningen av at man tar veloverveide og kunnskapsbaserte valg hvor både arkitekter, pedagoger og barns involveres.

Referanser

- Borg, E., Kristiansen, I.-H., & Backe-Hansen, E. (2008). Kvalitet og innhold i norske Barnehager (Rapport 6/08). Oslo.
- Chancellor, B. A. (2005). *The changing face of play in Australian primary school playgrounds*. (Doctoral Thesis), RMIT University, Melbourne.
- Clark, A. (2010). *Transforming children's spaces. Children's and adults' participation in designing learning environments*. Oxon: Routledge.

- Dyment, J., & O'Connell, T. S. (2013). The impact of playground design on play choices and behaviors of pre-school children. *Children's Geographies*, 11(3), 263-280.
<http://dx.doi.org/10.1080/14733285.2013.812272>
- Fjørtoft, I. (2012). Barnas lekebiotoper. I A. Krogstad, G. K. Hansen, K. Høyland & T. Moser (Red.), *Rom for barnehage. Flerfaglige perspektiver på barnehagens fysiske miljø* (s. 65-91). Bergen: Fagbokforlaget.
- Francis, M., & Lorenzo, R. (2006). Children and city design: proactive process and the 'renewal' of childhood. I C. Spencer & M. Blades (Red.), *Children and their environments* (s. 217-237). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyvönen, P., & Kangas, M. (2010). Children as experts in designing a play environment. I E.-L. Kronqvist & P. Hyvönen (Red.), *Insights and outloads: childhood research in the north* (s. 143-170). Oulu: University of Oulu.
- Kampmann, J. (2006). Børn, rum og rummelighed. I K. Rasmussen (Red.), *Børns steder. Om børns egne steder og voksnes steder til børn* (s. 106-120). København: Billesø & Baltzer.
- Kirkeby, I. M. (2006). *Skolen finder sted*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Krogstad, A., Hansen, G. K., Høyland, K., & Moser, T. (2012). Rom for barnehage - velkommen inn. I A. Krogstad, G. K. Hansen, K. Høyland & T. Moser (Red.), *Rom for barnehage. Flerfaglige perspektiver på barnehagens fysiske miljø* (s. 9-19). Bergen: Fagbokforlaget.
- Kunnskapsdepartementet (2006/2011). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lester, S., & Maudsley, M. (2006). *Play, naturally. A review of children's natural play*. London: The Children's Play Council.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Moser, T. (2012). Barnehagens innerom som pedagogisk utviklingsprosjekt. I A. Krogstad, G. K. Hansen, K. Høyland & T. Moser (Red.), *Rom for barnehage. Flerfaglige perspektiver på barnehagens fysiske miljø* (s. 129-146). Bergen: Fagbokforlaget.
- Moser, T., & Martinsen, M. (2010). The outdoor environment in Norwegian kindergartens as pedagogical space for toddlers' play, learning and development. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18(4), 457-471.
<http://dx.doi.org/10.1080/1350293X.2010.525931>
- Seland, M. (2012). Barnehagens nye rom sett i lys av diskurser om livslang læring. I A. Krogstad, G. K. Hansen, K. Høyland & T. Moser (Red.), *Rom for barnehage. Flerfaglige perspektiver på barnehagens fysiske miljø* (s. 115-127). Bergen: Fagbokforlaget.
- Taylor, A. F., & Kuo, F. E. (2006). Is contact with nature important for healthy child development? State of evidence. I C. Spencer & M. Blades (Red.), *Children and their environments* (s. 124-140). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilhjelm, H. (2013). *Barnehagen. Hus og hage fra 1630 til 2010*. Oslo: Gyldendal Akademisk.